

“Ik heb maar een paar minuten nodig”

Een analyse van speeches van politici

Een sfeer oproepen, beeldend vertellen, gebruik van humor en metaforen. Het zijn ingrediënten die een speech aantrekkelijk maken. De laatste tijd zien we de belangstelling voor speeches toenemen. Hoe is het gesteld met speeches van onze politici? Maken ze gebruik van genoemde ingrediënten? Spreken ze volgens de structuur die we graag zien? De Academie voor Overheidscommunicatie vroeg het aan speechschrijvers Renée Broekmeulen en Margriet van Lith en aan Roderik van Grieken van het Nederlands Debat Instituut. Zij analyseerden de speeches van de Algemene Politieke Beschouwingen, waar de fractievoorzitters van alle partijen spreken over het de plannen van het kabinet. Oud-Kamerlid André Rouvoet en journalist Joost Vullings vertellen over hun ervaringen met de Beschouwingen. Hoe komen de speeches tot stand? En hoe gaat de pers ermee om? Een blik achter de schermen.

“Vaak is het al laat in de avond als de laatste spreker aan de beurt is”, vertelt Roderik van Grieken, oprichter en directeur van het Nederlands Debat Instituut. “De concentratie zakt weg, het publiek is moe of toe aan een borrel en hier en daar zie je wat luijkjes dichtvallen.” Een gemiste kans noemt Van Grieken het als de sprekers hun publiek niet weten te boeien. Zeker bij de Algemene Politieke Beschouwingen. “Dit is het moment dat je moet vlammen. Er is aandacht van publiek en pers en je wilt de kijkers thuis bereiken. Dan moet je niet met abstracte begrippen aankomen of met zaken die anderen al hebben genoemd.”

“De speeches zijn ook vaak te vol”, zegt Margriet van Lith, voormalig journalist en nu werkzaam als speechschrijver. “De fractievoorzitters willen vaak te veel onderwerpen bespreken. Wat ze vinden van de economie, de werkloosheid, de NS, de studiefinanciering, en ‘o ja, we moeten ook nog wat over Syrië zeggen’. Dan krijg je een opsomming van meningen

over totaal uiteenlopende onderwerpen. Dat worden doorgaans geen mooie verhalen.”

Punten maken

André Rouvoet, oud-fractievoorzitter van de ChristenUnie, legt uit hoe dat komt. “Er zijn zoveel belangen die meespelen: we willen onze standpunten noemen, thema’s op de agenda zetten, maar ook punten noemen die belangengroepen en lobbyorganisaties graag besproken zien. Als we bijvoorbeeld niets over ouderenzorg zeggen, horen we na afloop: ‘Vinden jullie ouderen niet belangrijk of zo?’ Soms krijg je maar vijftien minuten. Dat is kort, het is niet de ideale gelegenheid voor retorische hoogstandjes. Er is bijvoorbeeld geen tijd om een stilte in te bouwen. Je wilt niet afgehamerd worden als je je punt nog niet gemaakt hebt.”

De partijen vangen dit op door een korte en een lange versie van hun speech te maken. De lange sturen ze al van tevoren naar de pers, in de hoop dat

CDA-fractievoorzitter Sybrand van Haersma Buma en VVD-fractievoorzitter Halbe Zijlstra tijdens de Algemene Politieke Beschouwingen, september 2013. Foto: Hollandse Hoogte

zij er punten uit oppikken. Joost Vullings, journalist van Radio 1: “We weten vooraf inderdaad al veel van de inhoud. We hebben de speeches, maar we lopen ook door het Kamergebouw om te vragen: wat gaat het worden bij de Beschouwingen? Partijen noemen hun punten dan al, want ze willen dat die opvallen. Op de dag zelf kijken we vooral of er een koerswijziging is, of we kijken meer naar het grotere verhaal. Nu was dat bijvoorbeeld de partijen die de Eerste Kamer-fracties mee willen krijgen. Of coalitiepartijen die die zich willen onderscheiden, maar ook loyaal willen zijn aan het kabinet.”

Panklare quotes

Welke fragmenten er vervolgens in het Journaal terecht komen, is te beïnvloeden, legt Vullings uit. “Wilders is daar bij uitstek goed in. Zijn optreden is iedere keer weer verrassend. Hij zorgt vaak voor een stunt (‘s ochtends meteen een motie van wantrouwen indienen), verzint nieuwe woorden (‘bedrijfspoezel’) en biedt panklare quotes waarmee hij het nieuws haalt. Dit jaar kwam hij op met een pak papier met een rood lint eromheen. ‘Handtekeningen van mensen die van dit *afbraakkabinet* af willen’, sprak hij. En daarna: ‘Ik heb maar een paar minuten nodig’. Om vervolgens alsnog zijn dertig minuten vol te spreken.”

“Hij zorgt dat hij maximaal resultaat haalt uit die dertig minuten”, zegt ook Roderik van Grieken. “Zijn performance is sterk. De manier waarop hij komt aanlopen, met dat pak papier. Je ziet het kabinet

denken: wat gaat hij nu weer doen? Dat is slim, de eerste taak van een spreker is zorgen dat je de aandacht hebt. Ook van de mensen thuis. Die moeten snappen wat je standpunt is. Dat moet je dus scherp neerzetten, het heeft geen zin om heel genuanceerd te gaan doen. Dat kun je later wel doen in de debatten. Eerst moet je de media zien te halen, want wie kijkt er thuis de hele dag naar de Beschouwingen? Het gros haalt zijn informatie uit krant en tv.”

“Ook sterk was dat Wilders reacties van VVD-leden citeerde”, vervolgt Van Grieken. “Zo zei hij: ‘Iemand schrijft op de VVD-website: ‘Dit is niet meer mijn partij, dit is de partij van belastingverhogingen [...] Eerst 1000 euro beloven voor de werkenden en nu 2000 euro afpakken[...] Mijn stem krijgen ze nooit meer.’ Waarmee Wilders indirect zegt: ‘zie je wel, ook de achterban van de VVD vindt het beleid niks’. Zo bedenkt hij steeds hoe hij het zijn tegenstander zo moeilijk mogelijk maakt”, legt Van Grieken uit.

Beelden creëren

Performance is dus belangrijk, maar hoe bouw je een toespraak eigenlijk op? “Een speech moet helder zijn en lekker in het gehoor liggen”, zegt Renée Broekmeulen, speechschrijver van politici en bestuurders. “Met de juiste woorden kun je ideeën tot leven brengen en mensen overtuigen. Speechschrijvers gebruiken hier twee instrumenten voor: concretisering en stijlfiguren. Concretisering is beelden in woorden: een historische anekdote of een persoonlijk verhaal, een

metafoor of een citaat, een toekomstbeeld of actualiteit. Waar het om gaat is dat je wat abstract is, te abstract is, concreet maakt. Je maakt iets groots eerst klein.”

“President Reagan deed dit bijvoorbeeld bij de herdenking van D-Day. Hij maakte het verhaal van één groep soldaten symbool voor de oorlog: ‘*These are the boys of Pointe du Hoc. These are the men who took the cliffs. These are the champions who helped free a continent. These are the heroes who helped end a war.*’”

Als ander voorbeeld noemt Broekmeulen de uitspraak van Obama bij de herdenking van Mandela: ‘Er was een man als Mandela nodig om niet alleen de gevangene te bevrijden maar ook de cipier.’ Broekmeulen: “Dat zijn de uitspraken die we onthouden, dat zijn de beste. Natuurlijk is het mooi als je concretisering memorabel is, de tand des tijds weet te doorstaan. Uit eigen land kennen we: ‘De leugen regeert’, ‘Nederland is ziek’, ‘At your service’. Het moet een deel zijn voor het geheel, het kleine dat het grote begrijpelijk en behapbaar maakt.”

“Bij de Algemene Politieke Beschouwingen paste GroenLinks-fractievoorzitter Van Ojik dit toe”, licht Broekmeulen toe. “In plaats van het totale aantal werklozen te noemen, een getal dat mensen niet veel zegt, zei hij: ‘Volgend jaar worden er dagelijks 200 mensen werkloos.’” Ook SGP-fractievoorzitter Van der Staay zette het middel in bij de Beschouwingen. Broekmeulen: “Hij begon met: ‘Stel dat alle partijen een werkbezoek voor Kamerleden zouden organiseren. Waar zouden we elkaar mee naar toe nemen? De VVD zou naar een transportondernemer gaan en zeggen: ‘Kijk mensen, hier wordt het geld voor de BV Nederland verdiend.’ En over de PVV: Wilders wil helemaal niet op werkbezoek: veel te klef. En de SGP gaat gewoon naar een gezin in Scherpenzeel, met drie schoolgaande kinderen. Praten over belasting, boekengeld, zorg.’ “Goed bedacht”, zegt Broekmeulen, “het levert grappige, herkenbare situaties op. Hij wist de zaal te boeien en kon er een soms vileine knipoog mee uitdelen. Alleen moet je bij dit soort dingen opletten dat het niet te lang wordt. Je hoeft niet alle partijen langs te gaan, drie rake typering is voldoende.”

Lekker in het gehoor

Naast concretisering kun je ook stijlmiddelen inzetten, legt Broekmeulen uit. “Die zorgen dat een speech mooi klinkt, lekker in het gehoor ligt, ritme heeft. Neem bijvoorbeeld de drieslag. CDA-fractievoorzitter Sybrand Buma zette die mooi in: ‘Als Den Haag een stapje terug doet en initiatief van mensen weer waardeert, wordt *de overheid kleiner*, de

SGP-fractievoorzitter Kees van der Staay bij de Algemene Politieke Beschouwingen, september 2013. Foto: Hollandse Hoogte

economie gezonder en de samenleving sterker.’ En bij de dood van prinses Diana sprak haar broer Lord Spencer: ‘I stand before you today the representative of a family in grief. In a country in mourning before a world in shock.’”

“Een ander stijlmiddel is de metafoor”, gaat Broekmeulen verder. “Daarmee kun je een krachtig beeld van iets schetsen zodat iedereen het meteen voor zich ziet. De SP heeft bijvoorbeeld prachtige metaforen bedacht. ‘Het Lourdes van de Lage Landen’ voor het UWV, de ‘intensieve menshouderij’ voor verpleegtehuizen en de ‘villasubsidie’ voor de hypotheekrenteaftrek. En Wilders heeft natuurlijk zijn metaforen: ‘het Trio De Drie Slopers’ of ‘Buma en de BTW-verhogers’.”

‘Loods hen door je verhaal’

Speechschrijver Margriet van Lith let bij speeches vooral op de structuur. “De luisteraar moet na afloop het gevoel hebben dat hij is meegenomen in het betoog”, vertelt ze. “En daar moet je al meteen mee beginnen. Start met iets waardoor de mensen opveren. Zo van: wat hoor ik nou?”

Tegelijk moet dat begin een beeld geven van de essentie waar het om gaat”, gaat Van Lith verder. “Zorg dat je in de eerste één of twee alinea’s het beeld oproept van de kern van het betoog. En grijp daar een aantal keer naar terug. Zo loods je de luisteraar door het verhaal. Arie Slob deed dat bijvoorbeeld bij de Politieke Beschouwingen. Hij vertelde over zijn ontmoeting met een man die de weg volledig kwijt was: gescheiden, baan verloren – uitzichtloos. Hij kwam de deur niet meer uit, hield de gordijnen dicht. Maar ze hebben hem geholpen er weer bovenop te komen. De gordijnen gingen weer open en hij vond de weg terug. Aan Arie Slob gaf dat hoop. ‘Hoop waar mensen zoveel behoefte aan hebben’, zei hij. Hij zette dit met concrete situaties neer en kwam er verderop in het verhaal steeds op terug. ‘Mensen die zich op oudere leeftijd nog gaan omscholen. Dat geeft hoop.’ ‘Er gebeuren hoopvolle dingen’. En hij eindigt met de oproep aan het kabinet om de hoopvolle agenda te ontwikkelen waar de samenleving naar snakt.”

Een ander voorbeeld van een goede structuur is volgens van Lith de speech van PvdA-leider Diederik Samsom. “Doel van de toespraak was: uitleggen dat je in een coalitie soms concessies moet doen, maar dat zijn partij wel degelijk vasthoudt aan haar idealen. Samsom doet dit aan de hand van een citaat van Drees die sprak over ‘realisme dat hand in hand gaat met idealisme’. Waarmee Samsom een lijn uitzet die hij het hele verhaal volhoudt”, aldus Van Lith. “Stap voor stap neemt hij je mee. Elke alinea volgt logisch op de andere. Waarbij hij de alinea’s steeds begint met een korte zin die de kern van de alinea aangeeft.

Foto: Hollandse Hoogte

Bijvoorbeeld: ‘De realiteit is dat de politiek de problemen niet van de ene op de andere dag kan oplossen’, en dan volgt een alinea over veranderingen die tijd nodig hebben. En natuurlijk weet hij ook dat een goede spreker aan het eind terugkomt bij het begin. Ook dat geeft structuur aan een toespraak. Het publiek ziet dan aankomen dat je gaat afronden, want ze herkennen het thema van het begin. Ze zien het einde naderen. Dat geeft het publiek een gevoel van bevrediging: het loopt rond, het is echt af. En dus eindigt Samsom ook weer met een citaat van Drees: ‘Opgewassen tegen de zware, maar grootse taak, die Nederland in dit tijdsgewricht heeft te vervullen.’”

Onnodig bang

Waarom we dit soort speeches in Nederland niet vaker horen heeft volgens de experts met onderwijs te maken. Er wordt weinig aandacht aan retorica besteed, vinden ze. “Als je nooit een speech hebt gehouden, ben je er bang voor. En als iemand anders er dan wél goed in is, wordt die angst alleen maar groter”, aldus Van Grieken.

Daar komt nog bij dat we in onze cultuur een aversie tegen retoriek lijken te hebben. “Een ‘retorisch verhaal’ is bij ons meestal geen compliment”, zegt Broekmeulen. “Dat wordt als bombastisch of populistisch gezien, of inhoudsloos.” Joost Vullings: “Mensen vinden het inderdaad al snel overdreven klinken. Probeer maar eens een speech van Obama te vertalen. In het Nederlands komt dat al snel onnatuurlijk over. Laat staan als je, zoals Obama, stiltes inbouwt en daarbij even je hoofd opzij draait.”

“Maar dat hoeft ook helemaal niet”, zegt van Grieken. “Als je de tijd neemt voor de voorbereiding en een vorm van presenteren kiest die bij je past, ben je al een heel eind. Een goede speechschrijver zorgt daarvoor en adviseert je daarin. Een performance zoals in Amerika is helemaal niet nodig. Ook in het Nederlands kan een speech overtuigen.”

Tekst: Anouk Monté, Academie voor Overheidscommunicatie, ministerie van Algemene Zaken

Dit artikel kwam tot stand naar aanleiding van een bijeenkomst van speechschrijversnetwerk 't Doode Paerd, de Academie voor Overheidscommunicatie en het Nederlands Debat Instituut, op 11 december 2013. Hier bespraken speechschrijvers en analisten het vakgebied van het schrijven van speeches voor politici. Aan de hand van voorbeelden en videofragmenten deelden speechschrijvers Renée Broekmeulen en Margriet van Lith hun kennis, samen met oud-fractievoorzitter van de CU André Rouvoet, journalist Joost Vullings en Roderik van Grieken van het Nederlands Debat Instituut. Neem voor meer informatie contact op met Jan Willem Schouw van de Academie voor Overheidscommunicatie of mail met Academie@minaz.nl.

De speeches van de Algemene Politieke Beschouwingen 2013 zijn te bekijken op debatgemist.tweedekamer.nl.